

Marko Škorić, Aleksej Kišjuhas
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu

doi: 10.19090/gff.2016.2.431-443
UDK: 316.472.4-058.5
Originalni naučni rad

Jovana Škorić,
Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Beogradu
Primljeno: 1. 7. 2016.
Prihvaćeno: 8. 11. 2016.

POVERENJE I ONTOLOŠKA SIGURNOST U MREŽAMA DRUŠTVENO MARGINALIZOVANIH POPULACIJA¹

U radu je predstavljen koncept poverenja kao preduslov adaptiranja individua na kompleksno društveno okruženje, kao i koncept ontološke sigurnosti u kontekstu detradicionalizacije i rizika u savremenom društvu. Takođe, u tekstu se demonstrira kako su varijable poverenja i ontološke sigurnosti od posebne važnosti kada je reč o marginalizovanim i diskriminisanim populacijama. U tom smislu, ukazuje se na izuzetan teorijski i praktični značaj fenomena kao što su poverenje u druge, opšti osećaj sigurnosti, obraćanje drugima u teškim situacijama i tome slično.

Ključne reči: mreže poverenja, ontološka sigurnost, marginalizovane populacije, srodničke veze, diskriminacija.

MREŽE POVERENJA U SAVREMENOM DRUŠTVU

Ljudske akcije su orijentisane prema svetu, a u kontekstu ovog rada najvažniji njegov deo jeste društveni svet, sa kojim je povezano i poverenje. Poverenje nije orijentacija koju zauzimamo prema prirodnom svetu, odnosno ono pripada ljudskom, a ne prirodnom diskursu. Ljudi stupaju u interakcije jedni sa drugima i konstantno formulišu očekivanja o akcijama drugih, što znači da uvek postoji izvesna doza neizvesnosti. Razlog za to je epistemološke prirode – mi ne posedujemo znanje koje poseduju drugi ljudi, odnosno uvek nam nešto nedostaje što znaju drugi (njihovi motivi, želje, verovanja itd.) (npr. Hardwig, 1991; Hardin, 1993). Zato je poverenje suštinska strategija za "borbu" protiv neizvesne i nekontrolisane budućnosti i u tom smislu ono je strategija koja pojednostavljuje adaptiranje individua na kompleksno društveno okruženje (Simmel, 1907/2004).

Brojna istraživanja pokazuju da poverenje u državne institucije i druge ljude opada od šezdesetih godina prošlog veka (Bruhn, 2001: 1-3), kao što se pretpostavlja

¹ marko_skoric@yahoo.com

Tekst je nastao kao rezultat rada na projektima "Kulturno nasleđe i identitet u kontekstu modernizacijskih procesa i sociokulturnih i tehnoloških promena", koji je finansiran od strane Pokrajinskog sekretarijata za nauku i tehnološki razvoj (br. 114-451-2790/2016-01), i "Značaj participacije u društvenim mrežama za prilagođavanje evrointegracijskim procesima (br. 179037), finansiranom od strane Ministarstva za nauku.

da opada i pristup društvenom kapitalu koji je snažan prediktor kvaliteta života (npr. Putnam, 2000). Kolman je društveni kapital definisao kao skup resursa koji su sastavni deo porodičnih odnosa i društvene organizacije zajednice, a koji su korisni za kognitivni ili društveni razvoj deteta ili mlade osobe (Coleman 1988). To znači da je društvena kohezija (koja u modernom društvu gradualno opada) fenomen od izuzetne društvene važnosti. Kolman naglašava da je primordijalna društvena organizacija u velikoj meri zavisila od društvenog kapitala kao od normativne strukture koja je sprovođila međusobne obaveze, primoravala na različite akcije, sprečavala izbegavanja raznih dužnosti, ali garantovala i poverenje.

Problem poverenja nije nimalo jednostavan, jer ne postoje slaganja oko njegove prirode, a kamoli definisanja (vidi npr. Sztompka, 1999; Cook, 2001). Ipak, bez obzira na sve teškoće postoji opšti konsenzus da ono postoji u raznim formama i da se ti oblici njegovog postojanja mogu posmatrati i meriti preko uticaja na ljudsko ponašanje i na individualnom i na kolektivnom nivou (Barbalet, 2009). Poverenje se stvara/uči na razne načine u interakcijama, što znači da je u pitanju dinamični aspekt ljudskih odnosa koji se mora pokrenuti, održavati, koji se može izgubiti, povratiti itd. Ono je društvena konstrukcija zato što nastaje iz interakcija dvoje i više ljudi i utiče na njihove akcije, a podrazumeva verovanje da neko drugi uzima u obzir našu perspektivu kada donosi odluke i da se ponaša tako da ne narušava moralne standarde odnosa. Zato se radi o suštinski društvenom proizvodu koji nastaje iz stvarnih ili imaginarnih odnosa sa drugima. S tim u vezi, može se zaključiti da poverenje društveni život čini mogućim jer nastaje i održava se u okviru svakodnevnih interakcija koje omogućava društvena struktura (Weber and Carter, 2003).

Jasno je da rana životna iskustva (donekle) utiču na kasnija iskustva individue, a to važi i za poverenje, tako da ljudi poseduju različite kapacitete za poverenje. Oni su najviše povezani sa ključnim osobama deteta tokom njegovog razvoja, ali i sa društvenim kapitalom porodice u kojoj ono odrasta. Dakle, u pitanju je odlika ličnosti ili stav koji se modifikuje u društvenim interakcijama, zbog čega spremnost da se veruje nekoj osobi varira od individue do individue i od situacije do situacije – poverenje je rezultat međusobnih očekivanja i uticaja između ljudi (Rempel, Holmes, and Zanna, 1985). Međutim, bez obzira na to što očigledno postoje razne varijable koje utiču na (ne)poverenje, verovatno postoje fundamentalni principi evaluacije drugih ljudi koji se ne menjaju tako lako (Sztompka, 1999).

Vrlo važno pitanje jeste koje karakteristike utiču na nivoe poverenja koje ljudi imaju. Ne radi se o različitim sposobnostima tumačenja ponašanja, situacija, predviđanju itd., nego o spremnosti da se veruje kada nema potpuno jasnih informacija (Rotter, 1980). Zato se mogu napraviti razlike između vrsta poverenja – jednostavnog, slepog i autentičnog (Bruhn, 2001). Jednostavno poverenje je u izvesnom smislu slično veri deteta koje ništa ne dovodi u pitanje i ono je izuzetno naivno, slepo je ono koje se uzima zdravo za gotovo i može da ima tragične posledice, a autentično jeste ono u kojem se razumeju rizici, dobici, ranjivost i u kojem postoji izvestan balans sa nepoverenjem. To nepoverenje mora da se prihvati i prevaziđe,

tako da poverenje i nepoverenje nisu isključivi opoziti, pogotovo zato što postoje stepeni poverenja.

Takođe, može se napraviti razlika između tri dimenzije poverenja (Lewis and Wegert, 1985): kognitivne, emocionalne i bihevioralne. Kognitivna se odnosi na činjenicu da osoba mora da odluči kome i kada da veruje, a agregacijom individualnih činova dolazi do uspostavljanja norme poverenja, odnosno "poverenja u poverenje" koje predstavlja kolektivnu orijentaciju prema poverenju. Emocionalna dimenzija se odnosi na snažne emocije koje poverenje izaziva, a naročito njegova pronevera, jer sa sobom uvek nosi i određeni rizik. Bihevioralna dimenzija se fokusira na ponašanje individue koje počiva na izvesnosti ponašanja drugih, čak i kada postoji inherentna neizvesnost svih interakcija.

Poverenje jeste i važan elemenat pregovaranja u svakodnevnom životu jer je povezano sa moći i sa preuzimanjem rizika koji ga uvek prati (Coleman, 1990; Cook, 2001). Zato neki autori govore da živimo u društvu rizika, a misli se na to da živimo u društvu u kojem društveni, politički, ekonomski i individualni rizici sve više i sve češće uspevaju da "pobegnju" institucijama koje nadgledaju i pružaju zaštitu (Beck, 1986/1992). To znači da smo svedoci povratka neizvesnosti i gubitka kontrole, jer dominantne postaju nepoznate i nenameravane posledice društvenog delanja (Merton, 1936).

Prema Beku, odmicanjem modernizacije dolazi do stvaranja sveta ispunjenog *rizicima koje je nemoguće kontrolisati* (Beck, 1986/1992). Iako je ova fraza kontradiktorna, on navodi da je u pitanju jedini prikladni opis savremenih i proizvedenih opasnosti i nesigurnosti sa kojima se suočavamo u poznoj modernosti. Takođe, ističe i da se u savremenom društvu ne radi o tome da su se rizici povećali, već da su manje ograničeni prostorom, u smislu da su deteritorijalizovani (npr. granice nacionalne države ne ograničavaju protok rizika kao što je zagađenje vazduha). Istovremeno, ovi rizici su manje ograničeni i vremenom (npr. nuklearni otpad će uticati na buduće generacije) i društvenim faktorima (npr. često nije jasno ko je pogođen određenim rizikom ili ko je za njega odgovoran). S tim u vezi, osnovni sukobi u svetu tiču se *ostvarivanja kontrole nad nečim što se ne može kontrolisati* – u politici, pravu, nauci, tehnologiji, ekonomiji, svakodnevnom životu, a samim tim i u odnosima i mrežama poverenja.

IZAZOVI ONTOLOŠKE SIGURNOSTI

Ontološka sigurnost se odnosi na individuino fundamentalno osećanje sigurnosti u svetu, a ono uključuje i osećanje osnovnog poverenja prema drugima. Sticanje ovog poverenja postaje neophodno da bi osoba održala osećanje psihološkog blagostanja i da bi izbegla egzistencijalnu anksioznost (Kinnvall, 2006). Takođe, ontološka sigurnost je u bliskoj vezi sa fenomenom poverenja, pošto je poverenje (u druge, kao i u institucije) od ključne važnosti po iskustvo stabilnog eksternog sveta i koherentnog osećanja identiteta. Interpersonalni odnosi i uverenost u "realnost" stvari oko nas su blisko povezani u društvenom okruženju odraslih individua.

Gidens tvrdi da se ovo osećanje poverenja razvija rano u detinjstvu i da nastavlja da igra važnu ulogu u odraslom dobu pošto ga osnažuju rutine društvenog života (Giddens, 1991). Osnovno poverenje je povezano sa interpersonalnom organizacijom vremena i prostora, tako da svest o zasebnom identitetu roditeljskih figura ima poreklo u emocionalnom prihvatanju odsustva – “vere” u to da će se staratelj “vratiti” čak i ako nije (više) u prisustvu deteta. Pojednostavljeno rečeno, ontološka sigurnost predstavlja sigurnost bića, osećanje uverenja i poverenja u to da je svet onakav kakav izgleda. Poverenje u druge ljude nalik je na emocionalnu “vakcinaciju” protiv egzistencijalnih anksioznosti, odnosno ono je deo zaštite od budućih pretnji i opasnosti koje omogućavaju individui da održi nadu i hrabrost pred raznim izazovima (Kinnvall, 2006: 30).

Biti ontološki siguran i izbegavati egzistencijalnu anksioznost znači i to da individue mogu da ponude “odgovore” na fundamentalna egzistencijalna pitanja, među kojima su i ona o samom postojanju i logičkom okviru spoljašnje realnosti. Zatim, tu su i pitanja o odnosu između eksternog sveta i ljudskog života (uključujući tu i pitanje o životu nakon smrti), kao i pitanja o egzistenciji drugih osoba. Subjektivnost ima poreklo u intersubjektivnosti (npr. Škorić i Kišjuhas, 2015a), a učenje o kvalitetima drugih neposredno je povezano sa otkrivanjem sveta objekata i formiranja identiteta. Sva ova pitanja podrazumevaju aktivnu “borbu za biće umesto ne-bića” za individuu koja u svom svakodnevnom životu odgovara na pitanja o biću. Tradicija igra izuzetno važnu ulogu u tom kontekstu, jer artikuliše akciju i ontološke okvire pošto nudi organizujući medijum društvenog života (Škorić, 2008).

Kada je reč o identitetu, moguće je pozvati se i na Erika Eriksona i njegovu klasičnu studiju o stadijumima psihosocijalnog razvoja (Erikson, 1950/1977). On je identitet video kao mehanizam kontrole anksioznosti koji osnažuje osećanje poverenja i predvidivosti. Istovremeno, u pitanju je konzistentno osećanje biografskog kontinuiteta, odnosno održanja narativa o samom sebi i svojim akcijama. S druge strane, identitet nije unapred zadata kolekcija karakteristika koju posedujemo ili imamo, već promenljivi i fluidni fenomen koji zavisi i od dimenzija moći i od kulturnih konteksta (Howard, 2000).

Koncept ontološke sigurnosti važan je i zato što nudi odgovor na pitanje o društvenom i socijalno-psihološkom mehanizmu održanja i reprodukcije društvenih institucija putem svakodnevnih akcija pojedinaca. Među važnim mehanizmima za ovaj proces Gidens izdvaja *rutinizaciju* i sa njim povezan koncept *praktične svesti*. Rutinizacija je fundamentalni koncept njegove teorije strukturacije zato što rutina (ili ponavljanje akcija iz navike) predstavlja osnovni element svakodnevnih aktivnosti koje kao takve rekurzivno oblikuju strukturu (Giddens 1984). To znači da rutinizacija i repetitivnost akcija čine materijalnu osnovu rekurzivnog karaktera ljudskih akcija. Prema Gidensu, poreklo rutinizacije treba tražiti u psihološkim mehanizmima potrage za sigurnošću, odnosno za bezbednošću i poverenjem, kao i potrebi za smanjivanjem anksioznosti. U tom kontekstu, svakodnevni život poseduje određeni stepen *ontološke sigurnosti* koja se ostvaruje preko autonomije

telesne kontrole u okvirima predvidivih svakodnevnih rutina. Na primer, osećanje poverenja u druge, što je jedna varijanta ontološke sigurnosti, Gidens povezuje sa postojanjem *predvidivih rutina koje akteri izvode*.

Najpoznatiji sociološki primeri za to nalaze se u klasičnim delima Gofmana (Goffman, 1956) i Garfinkela (Garfinkel, 1967/2004), gde ove "najsitnije" konvencije svakodnevnog života imaju fundamentalni značaj za nesmetano "odvijanje društva" kroz smanjivanje tenzija (koje bi u suprotnom preokupirale veći deo naših života). Kao osnova za Gidensovo razumevanje strukture, pravila se pre svega tiču rutinskih praksi, a rutina je integralni deo kontinuiteta i akterove ličnosti i društvenih institucija. Pri tom, rutinizacija je praksa koja se tiče *vremena*, dok Gidens ističe i praksu *regionalizacije* koja se tiče *prostora*. Drugim rečima, reprodukcija svakodnevnih aktivnosti ne odvija se samo u vremenu, već i u prostoru (Škorić, Kišjuhas i Škorić, 2013).

Značaj svakodnevnih rutina najbolje se vidi na negativnom primeru, tj. na primeru kršenja rutine, što Gidens naziva "kritičnim situacijama". U pitanju su situacije koje prete da unište izvesnost dotadašnjih institucionalizovanih rutina i koje pojedinca ostavljaju bez ontološke sigurnosti, a one variraju od situacija zatvaranja u koncentracione logore, sve do nepoznavanja ili nejasnoće određenih lokalnih društvenih konvencija u slučaju turista. Dakle, u ovom kontekstu struktura je pre svega rezultat rutinizacije akcija u vremenu i kroz vreme, a zatim i u prostoru i kroz prostor – akcije pojedinaca se reprodukuju putem rutinskih praksi, što zatim reprodukuje i društvenu strukturu.

S druge strane, savremeni (ili "pozno moderni") svet predstavlja izazov za ontološku sigurnost (Giddens, 1990), jer refleksivni karakter modernog sveta podrazumeva i da nikada ne možemo da budemo potpuno sigurni koji će element refleksivnog znanja ostati neizmenjen. Zbog toga zamena tradicionalnih dogmi razumom nije proizvela veću sigurnost, već je faktički umanjila postojeću. S obzirom na to da je ljudski život u modernom društvu fundamentalno refleksivan, odnosno neodvojiv od znanja, to znanje o savremenom svetu utiče na akcije pojedinca. Iz tih razloga, znanje koje se sve više uvećava ne proizvodi stabilan svet već, naprotiv, doprinosi njegovoj nestabilnosti i promenljivom karakteru. U modernom svetu sve može postati predmet kritičke refleksije, pa i sama refleksivnost, zbog čega nas obuzima neprekidni osećaj nesigurnosti i neizvesnosti. Ljudi postaju sve više svesni rizika, dok religija i običaji postaju sve manje važni kao načini verovanja u to da rizici mogu da se transformišu u izvesnosti i sigurnost. Zanimljivo je i da se u kontekstu međunarodnih odnosa može govoriti i o potrazi za ontološkom sigurnošću država, a ne samo pojedinaca (Mitzen, 2006).

Moderni svet sa sobom donosi i nešto što Gidens naziva *zaplenom iskustva*, što je za njega proces koji odvaja rutine svakodnevnog života od fenomena kao što su kriminalitet, bolest i smrt, seksualnost itd. Ova "zaplena" je rezultat sve veće uloge apstraktnih sistema u svakodnevnom životu i ona nam donosi veću ontološku sigurnost, ali po cenu isključivanja društvenog života iz fundamentalnih egzistencijalnih pitanja koja izazivaju centralne moralne dileme kod ljudi.

Globalizacija urušava sposobnost ranijih institucija poput države, porodice i religije da pojedincima ponude osećaj sigurnosti i stabilnosti, tako da one nisu više u mogućnosti da ponude jasno definisane norme i vrednosti koje nam govore kako da se ponašamo u društvu, a situacija poput ove ima dalekosežne posledice po svakodnevno iskustvo pojedinaca i po izgradnju njihovih identiteta (Ray, 2007). Gidens (Giddens, 1991) smatra da transformacije sopstvenih identiteta i proces globalizacije predstavljaju dva kraja jedinstvene dijalektike, što znači da je u pitanju dijalektika između lokalnog i globalnog pod okolnostima pozne modernosti (vidi i Škorić i Kišjuhas, 2012b). Promene u intimnim aspektima ličnog života su, prema njegovom mišljenju, direktno povezane sa uspostavljanjem društvenih veza na širokom, globalnom planu.

U tom procesu ključne su dve konkretne posledice globalizacije – svest o riziku i detradicionalizacija. Na sličan način savremeno društvo konceptualizuje i Bek, koristeći spomenuti koncept o društvu rizika (Beck, 1986/1992). Globalni rizici se pojavljuju na međusobno različite načine, a njima posreduju različiti istorijski procesi, kao i kulturni i politički obrasci. U određenim sredinama ovi rizici nisu endogeni procesi protiv kojih je moguće boriti se sredstvima autonomnih nacionalnih odluka i u brojnim slučajevima reč je o egzogenim procesima koji su pokrenuti odlukama donesenim u drugim državama, koje je npr. Volerstin nazvao jezgrom (npr. Wallerstein, 2004). U kontekstu globalizacije ljudi se često osećaju kao bespomoćni taoci navedenih procesa, posebno ako su sredstva za ispravljanje njihovih posledica izvan kontrole nacionalnih država i vlada.

Danas, više nego bilo kada u svojoj istoriji, čovek ima pristup informacijama koje mu dopuštaju refleksiju po pitanju uzroka i posledica naših akcija. U isto vreme, suočeni smo sa opasnostima koje su povezane sa nenameranim posledicama tih akcija, kao i poverenjem i oslanjanjem na znanje eksperata. Ljudi su sve slobodniji u pogledu odabira ko su oni, šta žele da rade i šta žele da budu (iako Gidens ističe da bolji ekonomski položaj daje pristup većem broju alternativa), ali uvećana mogućnost izbora može da bude i problematična i oslobađajuća (Giddens, 1990, 1991). Ona je oslobađajuća u smislu uvećanja verovatnoće sopstvenog razvoja i lične ispunjenosti, ali je problematična i neprijatna u pogledu uvećanog emocionalnog stresa. Ovaj stres je posledica (manjka) vremena neophodnog za adekvatnu analizu dostupnih izbora i za smanjenje rizika koje određeni izbori nose. Dakle, u ranijim, tradicionalnim društvima, akterima bi jednostavno bili dodeljeni određeni narativ i određena društvena uloga i lična biografija, dok smo u post-tradicionalnom društvu primorani da ih stvorimo sami. Samim tim, ključna pitanja za svakoga ko živi u poznoj modernosti jesu: "Šta da radim, kako da delam i ko da budem?". Pojedinci na ova pitanja odgovaraju ili na nedvosmisleno diskurzivan način ili kroz svoje svakodnevno ponašanje, u čemu ključnu ulogu igra upravo ontološka sigurnost.

Može se reći da je Gidens oprezni optimista kada je reč o promenama do kojih dovodi globalizacija, jer veruje da su globalni rizici nešto što čovečanstvo može rešavati zajedno, dok detradicionalizacija otvara mogućnost za radikalnu

demokratizaciju svakodnevnog života. Ipak, on prepoznaje i dva važna i konkretna problema globalnog, "odbeglog sveta" (Giddens, 2000). Prvi se odnosi na uvećanje zavisnosti, pri čemu se uz "stare" zavisnosti od alkohola i droga pojavljuju i zavisnost od kocke, hrane, seksa, a čak i od kupovine. Uvećanje zavisnosti je neposredna posledica detradicionalizacije, zato što se zavisnost može interpretirati (i) kao pokušaj individua da izgrade koherentni narativ sopstva kroz repetitivne akcije koje pružaju utočište, sigurnost i dobar osećaj. U tradicionalnim društvima ovo je pružala tradicija, koja je individuama pružala utešnu vezu sa prošlošću (vidi npr. Škorić, 2008). Drugi važan problem jeste uspon religijskog fundamentalizma koji Giddens interpretira kao svojevrsnu odbranu tradicionalnih praksi preko slepe posvećenosti tradicionalnim ideologijama i verovanjima, uz pružanje otpora dijalogu u vezi sa tim praksama (Škorić i Kišjuhas, 2015b).

POVERENJE I ONTOLOŠKA SIGURNOST U MREŽAMA DISKRIMINISANIH POPULACIJA

Varijable poverenja i ontološke sigurnosti su od velike važnosti po reprodukciju i osnaživanje postojećih društvenih odnosa i društvenih institucija, ali i za jačanje društvenog kapitala. U tom kontekstu, podsticajno je analizirati ove varijable među marginalizovanim i diskriminisanim populacijama, kao što je npr. romska (Škorić, Kišjuhas i Škorić, 2014; Škorić, 2015). Naime, u političkim situacijama i odnosima pretpostavka solidarnosti sa drugima (uključujući tu i osećaje poverenja i sigurnosti) može predstavljati činjenicu koja prikriva stvarne konflikte ili interese koji održavaju eksploativne i paternalističke odnose (Warren, 1999). Takođe, istraživanje poverenja i ontološke sigurnosti je od velikog značaja u kontekstu postsocijalističkog društva, odnosno društva u tranziciji, jer su problemi odsustva poverenja i sigurnosti, kao i prisustva nepoverenja i neiskrenosti (u formi obmane, korupcije, sukoba interesa, zloupotrebe itd.) sveprisutni u mnogim postsocijalističkim (tranzicionim) društvima (Kornai, Rothstein, and Rose-Ackerman, 2004). S druge strane, poverenje i ontološka sigurnost su suštinske strategije za "borbu" protiv neizvesne i nekontrolisane budućnosti i ove orijentacije predstavljaju važne lične strategije koje pojednostavljaju adaptiranje individua na kompleksno društveno okruženje.

Nivo poverenja je veoma važna činjenica u kontekstu marginalizovanih i diskriminisanih populacija zato što je u tom slučaju niske nivoae poverenja u druge ljude moguće interpretirati kao direktnu posledicu (nepovoljnog) društvenog položaja. U opštem smislu, poverenje obuhvata i (implicitnu) procenu prihvatanja ranjivosti prema volji drugih, tj. kada verujemo drugima mi prihvatamo i određeni stepen rizika u razmenu za koristi od kooperacije (Warren, 1999). S tim u vezi, društveni kontekst društvene ekskluzije i diskriminacije nesumnjivo doprinosi visokom stepenu nepoverenja, "opreza" ili skepse kada je reč o mogućnostima kooperacije sa širom zajednicom. U ovakvom kontekstu nepoverenje je moguće razumeti i kao racionalnu strategiju diskriminisanih populacija koje su implicitno ili eksplicitno svesne rizika koje poverenje sa sobom donosi. Takođe, ova činjenica

predstavlja svojevrsnu prepreku ili društveni problem jer poverenje može da bude most za izgradnju mreža solidarnosti, osnaživanja društvenih veza i jačanja društvenog kapitala (Škorić, Kišjuhas i Škorić, 2014).

Kada je reč o osećaju sigurnosti, marginalizovane i diskriminisanе grupe se u najvećem broju slučajeva osećaju najsigurnije u okviru svoje porodice, kao što i najčešću komunikaciju ostvaruju u okviru primarnih društvenih grupa. Važan indikator dimenzija poverenja i sigurnosti tada su i "značajni drugi" kojima se osobe obraćaju u teškim situacijama – pri čemu se većina pripadnika marginalizovanih grupa za savet ili pomoć obraća članovima svoje porodice, pri čemu dominiraju članovi primarne porodice (supružnici ili braća i sestre). Međutim, da bi se stvorila funkcionalna zajednica nisu dovoljne samo porodice ili roditelji sa zajedničkim vrednostima (uključujući tu i zajedničke obrazovne filozofije), već je neophodno da dolazi do relativno čestih interakcija u kojima se određene norme i sankcije osnažuju i obnavljaju. U tom smislu, poseban (egzistencijalni) izazov predstavljaju i ekonomske vrednosti pripadnika marginalizovanih grupa koje upućuju na važnost stabilnosti, sigurnosti, stalnog zaposlenja itd.

Kao što je navedeno, ontološka sigurnost je pojam koji se odnosi na stabilno mentalno stanje koje je rezultat svojevrsnog osećanja stabilnosti i kontinuiteta u vezi sa događajima u (sopstvenom) svakodnevnom životu. U pitanju je vrsta osećaja poretka i trajnosti u pogledu iskustava individue, što zavisi od sposobnosti ljudi da daju značenje ili smisao svojim akcijama (Giddens, 1991). Uz to, pripisivanje značenja rezultira u pozitivnim emocijama usled izbegavanja neizvesnosti, nesigurnosti i haosa. Ukoliko se u životu individue dogodi nešto što nije konzistentno sa ovim značenjem to će predstavljati pretnju po ontološku sigurnost te individue. Do ovog osećaja može da dođe i u kontekstu mnogih svakodnevnih situacija, kao npr. vlasništva stana u kojem individua živi i tome slično. Uzimajući sve navedeno u obzir, koncept ontološke sigurnosti, kao i koncept poverenja, su od izuzetne važnosti za diskriminisanе i marginalizovane populacije, odnosno zajednice i grupe.

Dakle, rizici koje sa sobom donose društveni procesi detradicionalizacije u "poznoj modernosti" (Beck, 1986/2002; Giddens, 1991) prenose se i intenziviraju kada je reč o marginalizovanim i diskriminisanim populacijama. Reakcija ovakvih populacija na navedene rizike ogleda se u relativno niskom stepenu poverenja prema široj zajednici i drugim ljudima, uz značajan oslonac na pripadnike svoje (najuže) porodice. U tom smislu, od posebnog značaja su postupci upravljanja rizikom u društvima "post-poverenja" (Löfstedt, 2005). Erozija poverenja u savremenim društvima je činjenica koja je posledica mnogih faktora (koncentracije političke moći, uvećanja osećanja rizika od strane masovnih medija itd.), a posebno je istaknuta kod marginalizovanih populacija kojima nedostaju društveni kapital i veze sa širim društvom (Škorić, Kišjuhas i Škorić, 2014).

S druge strane, poverenje se najčešće zadržava u okvirima bliskih i intimnih društvenih mreža, zbog čega je i moguće govoriti o snažnim mrežama poverenja marginalizovanih populacija. One imaju integrativnu funkciju i kao takve

predstavljaju osnovni izvor društvenog poretka, o čemu je govorio još Parsons (Parsons, 1937/1949). Takođe, još jedna funkcija ovih mreža jeste u redukciji kompleksnosti, a posebno kompleksnosti modernog društva, međutim mreže poverenja su iznad svega u funkciji olakšanja kooperacije među pojedincima (Buskens, 2002; Škorić i Tomašević, 2011; Škorić i Kišjuhas, 2012a). U okvirima ovih mreža individue mogu da steknu informacije o prethodnom ponašanju ostalih aktera, kao i da nauče mnogo toga zbog svoje mrežne ukorenjenosti. Takođe, akteri unutar mreže mogu da ostvare društvenu kontrolu i da steknu mnoge društvene dobiti i na taj način mreže poverenja predstavljaju specifične aranžmane koji redukuju problem poverenja i rizika u savremenom društvu (o mrežama uopšte vidi Škorić, 2006; Škorić i Kišjuhas, 2011).

Kada je reč o ontološkoj sigurnosti, već je rečeno da su globalizacija ekonomije, politike i drugih sfera društvenog života učinile ljude i grupe ontološki nesigurni(ji)m i egzistencijalno nebezbedni(ji)m. Odgovor na ovu nesigurnost obično je u potrazi za potvrđivanjem sopstvenog identiteta putem približavanja bilo kojem kolektivu koji je percipiran kao sredstvo za redukciju nesigurnosti i egzistencijalne anksioznosti (Kinnvall, 2004). Iz tih razloga, mnogi autori ističu porast značaja religije i nacionalizma u savremenom dobu (Kinnvall, 2006; Škorić i Kišjuhas, 2015b). Međutim, pripadnici marginalizovanih populacija (poput romske) u ovakvim okolnostima najčešće demonstriraju jedino uvećano približavanje članovima sopstvene porodice, odnosno porodičnim mrežama poverenja. U tom smislu, njih karakteriše i relativno slaba zainteresovanost za angažman na očuvanju nacionalnog, verskog ili kulturnog identiteta (šire) grupe kojoj pripadaju. U skladu sa tim, za teoretičare ontološke sigurnosti individualni identiteti se i formiraju i održavaju kroz društvene veze, a akteri stižu ontološku sigurnost putem rutinizacije svojih odnosa sa značajnim drugima (Mitzen, 2006; vidi i Giddens, 1984).

U kontekstu bliske veze između globalnog i lokalnog (vidi i Škorić i Kišjuhas, 2012b), ontološka sigurnost i egzistencijalna anksioznost mogu se shvatiti i kao važni fenomeni za razumevanje "psihologizovanih diskursa" o dominaciji i otporu (Kinnvall 2004). Sticanje "nove" sigurnosti u okvirima porodice tada se može reinterpretirati i kao korak ka osnaživanju sopstva, identiteta, kao i mreža poverenja. Ovo je posebno zanimljivo u kontekstu činjenice da i porodice marginalizovanih populacija u velikoj meri gube obeležja tradicionalizma i takođe se transformišu u tipične porodice savremenog društva, sa (uvećanim) rizicima koje ta savremenost nosi. U tom smislu, dok je centralno pitanje klasične modernosti bilo bogatstvo i kako se ono može distribuirati ravnomernije, u poznoj ili "naprednoj" modernosti centralno pitanje je *rizik* i kako se on može izbeći, sprečiti, minimizirati ili kanalisati (Beck, 1986/1992). U tom smislu može da se kaže da je bezbednost zamenila jednakost kao centralno društveno pitanje, što je posebno tačno u slučaju marginalizovanih i diskriminiranih populacija i društvenih grupa.

Društvena interakcija i društvene razmene neretko obuhvataju i elemente rizika zato što ishodi ovih praksi zavise i od akcija drugih aktera. U tom kontekstu

osećanja ontološke sigurnosti su od ključnog značaja za održanje društvene kohezije, kao i za sticanje društvenog kapitala, u čemu poverenje igra posebno važnu ulogu. Suština je da svi ljudi žive u određenim mrežama poverenja i sigurno najvažnije među njima jesu mreže zasnovane na srodstvu (Škorić, Kišjuhas i Škorić, 2014), zatim volontarne veze izvan srodstva i na kraju različiti nivoi državne uprave. U sva tri domena postoje različita očekivanja o poverenju, kao i stepeni osećanja ontološke sigurnosti, posebno kada je reč o marginalizovanim i diskriminiranim populacijama. Osnaživanje ovih osećanja u kontekstu šire zajednice, a ne samo u okvirima srodničkih veza, predstavlja imperativ za poboljšanje društvenog položaja navedenih populacija.

Marko Škorić, Aleksej Kišjuhas, Jovana Škorić

TRUST AND ONTOLOGICAL SECURITY IN SOCIALLY MARGINALIZED POPULATIONS' NETWORKS

This paper presents the concept of trust as a precondition of individuals' adaptation to a complex social environment. Numerous studies show that trust in state and other institutions is declining, which presents a problem since trust is also a basic strategy for coping with an uncontrollable future for individuals, networks and communities. Trust is created in various ways through social interaction, which means that it is a dynamic aspect of human relationships that can be initiated, maintained, lost etc. It is important to see what characteristics influence the levels of trust that people have, and to bear in mind that it is an important element of negotiation in everyday life, as that it is connected to dimensions of power and risk-taking.

In addition, this paper analyzes the concept of ontological security in the context of detraditionalization and the risks of modern society. This concept refers to the individual's fundamental sense of security in world, and it includes a basic sense of trust in others. Ontological security is necessary for a person to maintain a feeling of psychological wellbeing and to avoid existential anxiety. It is closely related to the phenomenon of trust, since trust is of crucial importance for the experience of the external world as being stable and coherent. To be ontologically secure, and to avoid existential anxieties, means that individuals can offer "answers" to the fundamental existential questions, including questions about the existence itself, and about the logical framework of external reality. The concept of ontological security is also crucial because it explains the social and socio-psychological mechanisms of survival and reproduction of social institutions through the everyday actions of individuals. Routinization and practical consciousness are being distinguished as the key mechanisms for this process.

Finally, this paper demonstrates that the variables of trust and ontological security are especially important when it comes to the marginalized populations and populations that are being discriminated against. In this way, we show the theoretical and practical importance of the phenomena such as trust in others, a generalized sense of security, addressing the others in difficult situations and so on. Also, (the lack of) trust and ontological security are of great significance in the context of post-socialist societies that are often faced with ubiquitous problems of distrust, dishonesty and existential anxiety. In most cases, the

marginalized and discriminated groups express trust and feel safest within their family, and perform most of their interactions within the primary social groups. In other words, the reactions of these populations to the modern societal risks are reflected in their relatively low levels of confidence in the wider community and other people, which is an important issue that must be addressed in an adequate manner.

Keywords: trust, trust networks, ontological security, marginalized populations, kinship ties, discrimination.

LITERATURA

- Barbalet, J. (2009). A characterization of trust, and its consequences. *Theory and Society*, 38, 367-382.
- Beck, U. (1986/1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: SAGE Publications.
- Bruhn, J. G. (2001). *Trust and the Health of Organizations*. New York: Springer.
- Buskens, V. (2002). *Social Networks and Trust*. New York: Kluwer Academic Publishers.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology* 94 Supplement: S95-S120.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge and London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Cook, K. S. (ed.) (2001). *Trust in Society*. New York: Russell Sage Foundation.
- Erikson, E. H. (1950/1977). *Childhood and Society*. London: Paladin and Grafton Books.
- Garfinkel, H. (1967/2004). *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, A. (2000). *Runaway World*. London: Routledge.
- Goffman, E. (1956). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre.
- Hardin, R. (1993). The street-level epistemology of trust. *Politics & Society*, 21 (4), 505-529.
- Hardwig, J. (1991). The role of trust in knowledge. *The Journal of Philosophy*, 88 (12), 693-708.
- Howard, J. A. (2000). Social psychology of identities. *Annual Review of Sociology*, 26, 367-393.
- Kinnvall, C. (2004). Globalization and religious nationalism: Self, identity, and the search for ontological security. *Political Psychology*, 25 (5), 741-767.
- Kinnvall, C. (2006). *Globalization and Religious Nationalism in India: The search for ontological security*. London: Routledge.

- Kornai, J., Rothstein, B. and Rose-Ackerman, S. (eds.) (2004). *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lewis, J. D. and Weigert, A. J. (1985). Trust as a social reality. *Social Forces*, 63 (4), 967-985.
- Löfstedt, R. E. (2005). *Risk Management in Post-Trust Societies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Merton, R. K. (1936). The unanticipated consequences of purposive social action. *American Sociological Review*, 1 (6), 894-904.
- Mitzen, J. (2006). Ontological security in world politics: State identity and the security dilemma. *European Journal of International Relations*, 12 (3), 341-370.
- Parsons, T. (1937/1949). *The Structure of Social Action*. New York: The Free Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Ray, L. (2007). *Globalization and Everyday Life*. London and New York: Routledge.
- Rempel, J. K., Holmes, J. G. and Zanna, M. P. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49 (1), 95-112.
- Rotter, J. B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist*, 35 (1), 1-7.
- Simmel, G. (1907/2004). *The Philosophy of Money*, Third Edition. London and New York: Routledge.
- Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. New York: Cambridge University Press.
- Škorić, J. (2015). Socijalna isključenost kao socijalni problem. U: Kuburić Z., P. Milenković i A. Zotova (ur.), *Socijalni problemi krivice* (str. 171-190). Novi Sad: CEIR i Filozofski fakultet.
- Škorić, M. (2006). Mikrosociologija socijalnog kapitala i mogućnosti mikro-makro translacije. U: M. Tripković (ur.), *Socijalni kapital i društvena integracija* (str. 35-72). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za sociologiju.
- Škorić, M. (2008). Neuspešne konceptualizacije tradicije i potreba za zasnivanjem kognitivne antropološke teorije. U: M. Škorić, V. Sokolovska i Ž. Lazar, *Tradicija, jezik, identitet* (str. 11-55). Novi Sad: Mediterranean Publishing.
- Škorić, M. i Kišjuhas, A. (2011). Razvoj analize socijalnih mreža. U: V. Sokolovska i M. Škorić (ur.), *Analiza socijalnih mreža I* (str. 11-67). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Škorić, M. i Kišjuhas, A. (2012a). Bartova teorija o strukturalnim rupama. U: V. Sokolovska i M. Škorić (ur.), *Analiza socijalnih mreža II* (str. 11-43). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Škorić, M. i Kišjuhas, A. (2012b). Glokalizacija kao hibridizacija i heterogenizacija globalnog. U: V. Sokolovska i D. Marinković (ur.), *Regioni i regionalizacija: sociološki aspekti* (str. 63-92). Novi Sad: Mediterranean Publishing.
- Škorić, M. and Kišjuhas, A. (2015a). Magic social numbers: On the social geometry of human groups. *Anthropos*, 110 (2), 489-501.
- Škorić, M. i Kišjuhas, A. (2015b). *Vodič kroz ideologije II*. Novi Sad: AKO.

- Škorić, M., Kišjuhas, A. and Škorić, J. (2013). »Excursus on the stranger« in the context of Simmel's sociology of space. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 45 (6), 589-602.
- Škorić, M., Kišjuhas, A. i Škorić, J. (2014). Mrežna analiza zajednice: društveni kapital i marginalizovanost Roma u Srbiji. U: V. Sokolovska (ur.), *Društveni i kulturni potencijal Roma u Srbiji* (str. 79-90). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Škorić, M. i Tomašević, A. (2011). Granoveterova teorija o snazi slabih veza. *Sociološki pregled*, 44 (3), 323-336.
- Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham and London: Duke University Press.
- Warren, M. E. (1999). Introduction. In: M. E. Warren (ed.), *Democracy and Trust* (pp. 1-21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, L. R. and Carter, A. I. (2003). *The Social Construction of Trust*. New York: Springer.